

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ČESKÁ DRUŽINA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

IGOR SLEPCOV

SLEPCOV, I.: The Czech Group in the Eastern Slovakia. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 78 – 86, Bratislava.

In the published paper the author described problems of beginnings of Czecho-Slovak resistance in tsar Russia during the World War I when the activity of countryman associations as well as the building of the Czech group has a significant place. The paper is focused on the Czech group incorporation and activity in the front close to the Hungarian-Galician frontier in Carpathians. The author managed to give quite a complex and attractive picture of the group activity in the northeast border of East Slovakia in the searched period.

Military History. Slovakia. World War I. Czecho-Slovak Resistance.

V začiatkoch čs. légii v Rusku stála Česká družina, o vznik ktorej sa od začiatku prvej svetovej vojny usilovali poprední predstavitelia Čechov a Slovákov, žijúci v rôznych guberniách ruského impéria. Toto úsilie bolo korunované úspechom a generálny štáb ruskej armády 5. augusta 1914 vydal výnos pod číslom 2843¹, v ktorom boli stanovené smernice na organizáciu českých oddielov v rámci cárskej armády. Vzorom pre túto smernicu bol dobrovoľnícky pluk z rusko-japonskej vojny, kde Čiňania a Chunchuzi vykonávali výzvednú službu pre rusku armádu. Tomu predchádzala séria jednaní českých a slovenských krajanských spolkov s ruskými úradmi. Po vypuknutí prvej svetovej vojny vzniklo pomerne silné hnutie v radoch slovenských a českých prisťahovalcov, predchnuté ideou bojovať so zbraňou v rukách za vec slovanstva proti germánstvu, a predovšetkým za porážku Rakúsko-Uhorska, utláčateľa českého a slovenského národa. V tom čase boli predstavy o budúcnom usporiadaní štátoprávnosti Čechov a Slovákov ešte hmľisté.² Napríklad predstavitelia štyroch krajanských spolkov (petrohradského – vedúci L. Klecanda, moskovského S. Koniček, kyjevského Otakar Červený a varšavských Slovákov J. Országh) 4. septembra na audiencii u ruského cára hovorili o svätováclavskej korune v žiarení koruny Románových. Na ničom konkrétnom sa však nedohodli. Ale aj napriek tomu dobrovoľníci boli odhodlaní prispieť k porážke Centrálnych mocností, a preto sa v Kyjeve začala formovať vojenská jednotka, na začiatku v sile práporu, ktorá dostala názov Česká družina. Do konca septembra 1914 vznikli štyri roty, v ktorých bolo 732 dobrovoľníkov

¹ Podrobnejšie pozri: MAŠIN, J.: Česká družina, Praha 1934; PRAŠEK, V.: Česká družina, Praha 1934; VÁVRA, V.: Formování České družiny. In: *Historie a vojenství*, roč. 39, 1990, č. 1, s. 107-118.

² K tomu bližšie: PEKNÍK, M.: Názory a riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny mimo rámec československej politickej orientácie. In: *Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918 – 1945*. Trenčín 1992, s. 15-16.

a 220 ruských vojakov a dôstojníkov.³ Z toho iba 16 Slovákov. Dobrovoľníci pritom boli povinní podať spolu s prihláškou aj žiadosť o ruské občianstvo. Ako vidieť, v Českej družine bolo zastúpenie Slovákov veľmi slabé. V tomto čase bol dokonca aj zaujímavý postoj ruských vládnych kruhov k slovenskej otázke, ktorý sa prejavil už v manifeste k národom Rakúsko-Uhorska, rozširovanom na fronte v mene najvyššieho veliteľa veľkokniežata Nikolaja Nikolajeviča, vo všetkých slovanských jazykoch. V slovenskom znení to bolo adresnejšie: „Vám, Slováci, prináša teraz Rusko slobodu a uskutočnenie národných túžob...“ Aj počas audiencie, ktoré poskytol zástupcom českých spolkov, prejavil cár veľký záujem o Slovensko. Jedna z jeho otázok znela, či si Slováci skutočne prajú byť spojení s Čechmi v jednom štáte.⁴

V deň svätého Václava (11. 10. podľa starého štýlu) sa v Kyjeve konala slávnostná príhoda družiníkov, počas ktorej sa im odovzdala zástava. Bola ozdobená cárskym orlom, na jednej strane bola ruská trikolóra a na druhej strane svätováclavská koruna. Jeden z čelných predstaviteľov krajinských spolkov Dr. Vondrák vo svojom prejave, okrem iného, vtedy povedal: „Veľký cieľ, kvôli ktorému idete do boja, potrebuje aj veľké hrdinstvá. Ste ozajstná družina víťazstva, alebo smrti. Nie je to fráza, ale ozajstná tvrdá skutočnosť. Pre Vás neexistuje zajatie, nikto z Vás nebude chcieť ponížujúcej popravu zo strany zbesnených Rakúšakov...Musíte zvíťaziť alebo zomrieť.“⁵ Začiatkom októbra 1914 prišiel do Družiny nový veliteľ pplk. Sazentovič, ktorý vystriedal pplk. Lotockého. Družina bola pridelená do zostavy 3. ruskej armády, ktorej velil bulharský generál v službách ruskej armády Radko Dmitrijev.⁶ Už pri vzniku Družiny ju nepočítali za vojenskú jednotku v plnom slova zmysle, ale skôr za útvar propagandistov, ktorý po prekročení hraníc prestane existovať.

Na začiatku bol základným jazykom v Družine výlučne ruský jazyk, ale koncom roka 1915 bolo povolené vydávať повely aj v jazyku českom. Treba podotknúť, že podľa vzdelania táto česko-slovenská jednotka značne prevyšovala ruské jednotky. Viacerí z družiníkov boli vyučení remeselníci, čo vyžadovalo ukončenie strednej alebo odbornej školy. To im dovoľovalo dôkladne pripraviť svoje akcie a rozumne ich uskutočniť s minimálnymi stratami. Viacerí družiníci ovládali nemecký jazyk, čo im dávalo možnosť po preoblení do rakúskych uniforiem prenikáť do nepriateľských postavení a získavať cenné informácie. Dokonca poznali ruské a rakúsko-uhorské vojenské rady.

Na fronte sa Družina často delila na jednotlivé oddiely, ktoré sa prideliovali k ruským divíziám. V týchto oddieloch existovali skupiny „party“, v ktorých panoval kamarátsky duch. Družiníci sa navzájom oslovovali „brat“. Zloženie jednotlivých „párt“ sa rešpektovalo zo strany velenia pri prideliovaní vyzvedných úloh.

Družiníci nezavrhovali ani myšlienku spojenia s vlast'ou, pestujúc naivné plány o protirakúskej „revolúcii“. Napríklad v novembri 1914 piati družiníci (Vaněk, Nesý, Čižmár, Fruhaut a Posker) boli vyslaní s tajným poslaním do Čiech. Vaněkovi sa pri Duklianskom priesmyku podarilo prejsť cez nepriateľské postavenie. V Komárniku však bol chytený a súdený vojen-

³PRAŠEK, V.: Česká družina., Praha 1934, s. 24. Keď 22. septembra (9. októbra) 1914 družina odchádzala na front, mala 25 dôstojníkov, 744 dobrovoľníkov a 133 ruských vojakov. (VÁVRA, ref 1., s. 110) a PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha : Mladá fronta, 1996, s. 28.

⁴Podrobnejšie pozri: PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: ref 1, s. 28, 42.

⁵Čechoslovan, (Kyjev) 11. (24.) októbra 1914.

⁶Dmitrijev Radko (1859 – 1918), bulharský generál. Vyznamenal sa počas bulharsko-tureckej vojny v r. 1913. Od r. 1913 bulharský veľvyslanec v St. Peterburgu. Na začiatku prvej svetovej vojny vstúpil do cárskej armády a prerušil vzťahy s bulharskou vládou, ktorá sa orientovala na spojenectvo s Nemeckom. Velil nasledovne 7. arm. zboru, 3. armáde, ktorej časť bojovala v Karpatoch, 2. sibírskeho zboru a 12. armáde. Na jeseň 1918 spolu s generálom N. V. Ruzským bol zajatý kaukazskou Červenou armádou, ako rukojemník, a napriek tomu, že nemali žiadne spojenie s kontrarevolučnými spiknutiami a boli ochotní veliť červeným jednotkám v bojoch s nemeckými uchvátilmi, obidvaja boli zastrelení. Vraj V. I. Lenin ľutoval ich smrť a spomínal možnosť ich využitia pri formovaní Červenej armády.

ským súdom v Hunkovciach. Jeho rusínski spoluväzni, ako píše: „boli odstreľovaní alebo vešaní v Ladomirovej“.⁷

Ďalší Vaněkov osud bol natoľko zaujímavý, že si zaslúži, aby sa mu venovalo niekoľko riadkov. V posledný okamih sa nad Vaněkom zľutoval rakúsky devizionár a odovzdal ho civilnému súdu v Bardejove. Maďarskí četníci ho odviekli cez Svidník, Orlík, Mirošov a Zborov do Bardejova. Tam sedel asi 10 dní, pokiaľ sa nezačala evakuácia, pretože Rusi postúpili tesne k mestu. Maďarský súdny úradník mu v poslednej chvíli predsa vydal legitimáciu, s ktorou sa Vaněk dostal cez Viedeň do Prahy. Tam sa stretol s Kramárom a snažil sa hovoriť aj s Masarykom, ktorý ho z opatrnosti neprijal. V Prahe Vaněka znovu odviekli k vojsku a poslali s pochodovým práporom na front, kde pri Pinsku šťastne prešiel na ruskú stranu a znova sa dostal do Českej družiny.⁸

4. decembra 1914 štáb 3. armády, rozkazom č. 9502, oboznámil štáb Družiny s tým, že „najvyšší veliteľ na viaceré žiadosti zástupcom Čechov v Rusku dovolil vstupovať do Českej družiny, vytvorenej v Kyjeve, tiež z dobrovoľníkov z radov zajatcov“. K 13. januáru 1915 sa prihlásilo 259 dobrovoľníkov, ktorých začali nazývať „novodružníci“.⁹ Treba povedať, že v tejto dobe zajatci českej a slovenskej národnosti neprejavovali veľký záujem o vstup do Družiny, a to aj napriek tomu, že medzi nimi panovali silné protivojnové a protimonarchistické nálady. Ani ruská vláda v tejto otázke neprejavovala nejaké zvláštne úsilia. Na jednej strane, ako písal vtedajší minister zahraničných vecí Ruska S. D. Sazonov: „Spomalenia v uznání českých oddielov za národné vojensko korenilo nie v nevraživosti ruskej vlády, alebo želaní odročiť novovzniknutie ich štátnosti, ale preto, že do obrovského množstva rakúskych Slovanov, zajatých alebo tých, ktorí prechádzali na druhú stranu, mohlo preniknúť mnoho elementov, ktorí boli iba podľa mena slovanskí, ale nie podľa cítenia, a nebolo možné, aby Rusko pre seba v kritický okamih nebolo opatrné k tým cudzincom, ktorých pripustilo k účasti v boji o jej existenciu spolu s vlastnými silami.“¹⁰ Pravda, sú názory, že príčiny neveľkého rastu Českej družiny boli v tom, že Rusko sa bálo porušovania medzinárodného práva v prípade, že by povolilo vojakom nepriateľského štátu bojovať proti tomuto štátu. To by sa vraj priečilo tradíciám.¹¹

Neskôr sa situácia trochu zlepšila, ale nie v takom merítku, ako by si to želali české a slovenské vlastenecké kruhy. Vo februári 1915 po bojoch pri Krakove 2. rota Českej družiny s hudbou a zástavou vyrazila k Pilznu. Tam ich privítal veliteľ 3. armády generál Radko Dmitrijevič, ktorý umožnil družiníkom stretnutie so štyrmi stovkami zajatých Čechov a Slovákov z rakúsko-uhorskej armády. Na druhý deň sa presunuli k Jaslu, kde rotu prevzal veliteľ XXIV. zboru generál A. Curikov¹² za doprovodu veliteľa družiny plk. Sozentoviča. V Jasle sa rota rozdelila. Prvá a druhá čata pochodovala k Iwle a Dukle.

⁷Citované podľa: KLECANDA, V.: Slovenský Zborov. Praha 1934, s. 27. V kronike obce Ladomirová sa spomína jedna z takýchto popráv, že za panslavistické zmýšľanie bol obesený rusínsky učiteľ z Iwly (rodák z poľskej Dukly). V kronike sa píše: „Obyvateľstvo bubnovaním bolo nútené sa zhromaždiť pri novej škole pri moste, kde stála vysoká vrba.“

Pred prítomnými ľuďmi, so zakrytými očami a zaviazanými rukami ho obesili maďarskí vojaci na tejto vrbe. Pochovali ho pod Vrbu.“ (s.142.)

⁸Podrobnejšie pozri: VANĚK: Moje válečná Odysea. Praha 1925.

⁹ŽIPEK, A.: Válka národu 1914 – 1918 a účast českého národu v boji za svobodu. Díl II. Praha, s. 67-68.

¹⁰SAZONOV, S. D.: Vospominanija. Paríž 1927, s. 340. Tu sa črtá analógia politiky Sovietskeho zväzu vo vzťahu k prebehlikom z Karpatskej Ukrajiny (1939 – 1941), okupovanej Maďarmi, ktorí sa dostali do gulagov z tých istých príčin.

¹¹KOVARÍK, F.: Zážitky a dojmy ruského Čecha za cárství. Praha 1932, s. 290-291.

¹²Curikov, Afanasij, Andrejevič (1858 – 1923), generál jazdeckva. Absolvent akadémie generálneho štábu (1883). Slúžil v jazdecktve v rôznych funkciách. Za boje v Karpatoch ako veliteľ XXIV. arm. zboru bol vyznamenaný Radom sv. Juraja. Koncom roka 1916 veliteľ 6. armády, ktorá bojovala v Rumunsku. V r. 1920 vstúpil do Červenej armády.

V Czarne, ktorá sa nachádzala v tesnej blízkosti uhorsko-haličskej (teraz slovensko-poľskej) hranice, prijal I. polrotu, pod velením práporčíka V. Klecandu,¹³ veliteľ 49. pešej divízie generál N. Prjaslov spolu s náčelníkom štábu divízie plk. Kavtaradzevom. Prijatie bolo pokojné a vyznačovalo sa ostražitosťou zo strany Rusov. „Veliteľ divízie nás prijal s veľkou rezervou, nevediac presne, kto sme a žiadal od nás prácu.“¹⁴ Ako neskôr vyšlo najavo, generál Prjaslov vtedy napísal na štáb zboru, aby od neho zobrali „túto čatu špiónov“.¹⁵ Nedôvera k družinikom však ešte určitú dobu pretrvávala. Oboznámenia sa s novým miestom pôsobenia, ktoré bolo po obidvoch stranách hraníc, sa stalo pre nich úlohou číslo jeden. Družiníci boli prekvapení drsnosťou podmienok, v ktorých odtiaľ mali pôsobiť. V. Klecanda píše: „Prišli sme na pozíciu, boli to vlastne opevnené body, neďaleko pod hrebeňom hory, každý pre 30 ľudí, polovica zákopu bola otvorená so strieľňami, polovica zprava alebo zľava pokrytá drevom, čečinou a zemou. Vchod do takto vzniknutej zemlianky bol zavesený celtou, vnútri plápolal oheň a posádka zákopu až na jedného strážneho varila v ohni čaj. Dym vychádzal dierou v strede. Vpredu les, stromy nepokácané, len tu a tam oklieštené. Asi dvadsať metrov od stromu bol natiahnutý drôt, na ňom plechovka od konzierv a v nich kamienky. To bola celá „opevnená línia“ a oporné body v piatich minútach cesty jeden od druhého, medzi nimi vyšľapané cestičky strážnych. Bola to heroická epocha ruského zemľáka, ako sa bránil na takej pozícii, to vie len sám Boh.“¹⁶ Po oboznámení sa s terénom družiníci pokračovali v činnosti, na ktorú boli zvyknutí počas svojej predchádzajúcej činnosti na fronte ešte pri Tarnowe. Predovšetkým niekto cez deň zišiel dole na okraj lesa a odtiaľ pozoroval Rakúšanov. Keď sa zotmelo (vo februári a marci o 17. hodine), vyšla rozvedka: traja vpredu na sto krokov, dvaja doprava, dvaja vľavo a jadro reťazí uprostred. Rozvedka si ľahla pred chatami a hliadka sa plazila, aby obhliadla chaty a popýtala sa obyvateľov. Takto sa zisťovalo postavenie rakúskych stráží. Potom sa prechádzalo na protihľú stranu a všetko sa opakovalo. Zháňali sa zajatci a predovšetkým informácie. Vtedy sa začalo aj spracovanie protivníka prostredníctvom proklamácií, cez deň ich písala celá rota, v noci sa proklamácie napichovali na prúty blízko rakúskych pozícií. Pritom sa nevyhli neprijemným komplikáciám. Stalo sa, že Rakúšania obkľúčili celú „partu“, ale predsa sa prebili späť. Všetci dostali Rad sv. Juraja.¹⁷ Od samého začiatku družiníci veľmi vítali zmenu miesta pôsobenia: „... v horách sa nám oveľa lepšie pracovalo ako v rovinách, kde pozície boli veľmi blízko seba, a tým naša práca bola sťažená“.¹⁸ V jednotke, ako zhodne neskôr spomínali príslušníci Družiny, panovala priateľská atmosféra. Velitelia jednotlivých „párt“ sa denne schádzali k hláseniu a zároveň na čaj ku Klecandovi. „Výzvedy“ boli užitočné aj z hľadiska prilepšenia stravy, pretože často doniesli so sebou husi, sliepky a pod.. Zvlášť to bolo cenné v období pred veľkonočnými sviatkami, keď v ruskej armáde bol pôst a českí vojaci dostávali len ryby. Nie vždy akcie družiníkov mali šťastný koniec. Napríklad počas jedného pokusu dostať zajatcov z Glagyszówa bol ranený podporučík Raňuk. Netrvalo dlho a vďaka úspešnej činnosti družiníkov sa názor veliteľa 49. divízie generála Prjaslova na nich zmenil. Pád Przemyslu 22. marca 1915 vyvolal veľkú radosť na ruskej strane. Družiníci rozhodli, že urobia o tom plagát a zavesia ho na rakúske drôty. Inžinier namaloval obrovský plagát „Przemysl gefalen“, tesári urobili skladáciu konštrukciu na umiestnenie tabule a hneď bol vystavený na viditeľnom mieste. Po útoku koncom marca 1915 Rusi doslova prerezali obra-

¹³Klecanda, Vojtěch Vladimír (1888 – 1947), generál, jeden z veliteľov v čs. légiách v Rusku. V r. 1920 – 38 zastával rôzne veliteľské funkcie v čs. armáde. Bol vedúcim skautského hnutia. Koncom apríla 1945 sa ako diplomat podieľal na neúspešnej misii protektorátnych činiteľov, vyslaných K. H. Frankom nadviazať kontakty s velením západných spojeneckých vojsk a prejednať s nimi možnosť obsadenia Protektorátu americkou armádou.

¹⁴WUCHTERLE, B.: Ako bol v Karpatoch zajatý 28. pražský pluk. In: Umelecký almanach legionársky. Praha 1922, s. 20.

¹⁵KLECANDA, ref 7, s. 38.

¹⁶Tamže, s. 39.

¹⁷Tamže, s. 40.

¹⁸WUCHTERLE, ref 14, s. 20.

nu rakúsko-uhorského III. zboru pri obci Koneczna, a ten ustúpil k Zborovu. Medzi 3. a 4. rakúsko-uhorskými armádami sa vytvorila trhlina. Druhá rota Českej družiny nesedela stále bez práce. „Denne sme tu podnikali výpravy, majúc za úlohu chrániť pravý bok Rusov pred nevydarenými útokmi... Ale nezabudli sme ani na nový front (v priestore Zborov – Stebnicka Huta – pozn. I. S.), ktorý nás zaujímal a kde naše jednotlivé patrole chodili sa zoznamovať s nepriateľskými pozíciami.“¹⁹ A práve vtedy sa dozvedeli, že 28. rakúsko-uhorský peší pluk, ktorý stál v tom priestore, dostal posily – pochodový prápor pod velením nadporučíka Matejku. O tom a mnohých ďalších cenných údajoch sa dozvedeli od zajatého Čecha. Zajatec vyvolal dôveru u príslušníkov Družiny, a preto Klecanda rozhodol požiadať ruské velenie o povolenie poslať ho späť k pluku, aby tam oznámil, že proti nemu stoja Česi. Náčelník štábu Družiny plk. Kavtoradzev s obavami, ale predsa, prijal tento návrh, ktorý sa napokon nezrealizoval. Družinici sa rozhodli, že nabudúce zajatých Čechov budú vracat' hneď z pozície, aby Rusi o tom nevedeli. Aby mohli byť preverené informácie zajatého krajana, bola do postavenia 28. pluku poslaná skupina družiníkov pod velením Jána Šipeka, ktorý si vybral Vašatka, Znojemského, Chladka, Janouša, Zindulku, Štillera a Wuchterleho.²⁰ Táto rozvedka a predovšetkým jej výsledky sa stali svojím spôsobom historickými. Po vojne sa o tom často spomínalo a písalo.

Z poľskej obce Koneczna vyrazila skupina po ceste smerom na Zborov. V Regetovke navštívili asi 90-ročného Slováka, ktorý im ukázal cestu na Stebnickú Hutu. „Objal nás, keď sme mu povedali, že bojujeme preto, aby sme oslobodili Slovensko od Maďarov a spojili ho potom s Čechmi v nezávisle, slobodné kráľovstvo“, píše veliteľ tejto výpravy B. Wuchterle.²¹ Keď sa zotmelo, rozvedčici sa priblížili k Stebnickej Hute, obsadenej nepriateľom. V Karpatoch počas prvej svetovej vojny (počas druhej tiež) neexistovala súvislá frontová línia, a preto preniknúť do nepriateľského tylu nebolo pre rozvedčikov veľmi obtiažné. Na okraji obce sa priblížili k osamelej chalupe. Ako sa vzápätí objasnilo, býval tam cigán, zo slov ktorého vyrozumeli, že sa ocitli v tyle jedného z práporov 28. pluku. V obci panoval čulý ruch. Čoskoro sa podarilo zajať piatich príslušníkov 28. pluku rakúsko-uhorskej armády, ktorých spolu s družiníkom Janoušom poslali v smere ruských pozícií. Bol to trochu neuvážený krok. Janouš prišiel do Družiny len nedávno zo zajatia a ešte neovládal ruštinu. Keď dovedol zajatcov k Rusom, nevedel vysvetliť, odkiaľ ich vzal. Všetko sa vysvetlilo až po predvedení ho na štáb v Chmelovej. Na ošetrovni, ktorá sa nachádzala v budove novostebnickej školy, družinici zastihli asi 25 chorých vojakov, ktorí vyslovili želanie ísť do Ruska. Všetci nemocní okamžite vyzdraveli. Výsledkom celej tejto akcie bolo 37 privedených rakúsko-uhorských vojakov, čím sa položili základy úspešného prechodu celého pluku na stranu Rusov. Zistilo sa totiž, že morálka 28. pluku „pražských detí“ je na veľmi nízkej úrovni a medzi vojakmi panujú protivojnové protirakúske nálady. Ruské velenie súhlasilo s plánom družiníkov previesť celý pluk na ruskú stranu, ale až po zistení, že z druhej strany nepadne výstrel a nebude žiadnych strát. Na pomoc sa vyzvala kozácka divízia na prípadné rozširovanie prielomu. Na poslednú chvíľu sa zistilo, že do Blechnárky práve prišiel nemecký strelecký prápor. Ani to však nezmenilo pôvodné rozhodnutie 3. apríla 1915 zaútočiť na pozície 28. pluku. Družiníkom sa na akcii účasť odmietla, nepomohli ani viaceré prosby. Rusi im ešte plne nedôverovali. Ďalší vývoj udalosti

¹⁹Tamže, s. 52.

²⁰Desiatnik Ján Šipek (1888 – 1915), skúsený vojak, účastník balkánskej vojny 1912 – 1913. Padol pri Zborove. Podľa V. Klecandu nezvestný z rozvedky tesne po 3. 4. 1915. Podľa zoznamu 2. roty padol pri zrážke s rakúskou hliadkou v noci 26. 3. 1915; jeho meno je uvedené na pomníku v Zborove. K významným osobnostiam čs. légii v Rusku patrili taktiež K. Vašátka a B. Wuchterle. Karel Vašátka (1882 – 1919) bol absolventom Karlovej univerzity. Keď nedostal miesto na strednej škole, odišiel na Volyn k strýkovi. V družine bol viackrát vyznamenaný. V boji pri ukrajinskom Zborove bol zasiahnutý do hlavy. Následkom tohto zranenia zomrel v Čeljabinsku. V roku 1933 jeho pozostatky previezli do Prahy. Jozef Boris Wuchterle (1891 – 1923) absolvent obchodnej akadémie, v rokoch 1911 – 1914 účtovník v Kyjeve, ťažko ranený pri ukrajinskom Zborove. V rokoch 1918 – 1919 veliteľ vo Vladivostoku, 1919 – 1920 bol na čele vojenskej misie v Kanade, vo vlastní zakladateľ a prvý prednosta kancelárie legionárov, plukovník.

²¹WUCHTERLE, ref 14, s. 21.

V. Klecanda opisuje takto: „Svitalo, všade úplne ticho. Nikde ani výstrelu. „Nuž drahý Vojtých“, pýta sa Kavtoradzev, „povedzte na svoje dobré svedomie, budú strieľať?“ „Nebudú“, odpovedám kategoricky. Krátko nato sa ozýva „hurá“.²² Celá akcia prebiehala úspešne, v ten deň sa do zajatia dostalo viac ako 1 000 príslušníkov 28. pluku.²³ Deň 3. apríla 1915 bol dňom pravoslávnej Veľkej noci. Veliteľ družiníkov V. Klecanda bol pozvaný na štáb divízie k svia-točnému stolu, kde počul veľa pochvalných slov za úspešný priebeh celej akcie. „Bol to najšťastnejší deň môjho vojenského života“, píše vo svojich spomienkach.²⁴ Počas existencie I. republiky nikto nespochybnovo významnú účasť družiníkov na tejto celej udalosti. V roku 1961 to však urobil český vojenský historik K. Pichlík, ktorý na základe faktu, že zajatci sa nechceli stať družiníkmi a znovu sa vrátiť do zákopov, urobil záver: „Je to jasné, že na zor-ganizovaní prechodu celého pluku 3. 4. 1915 nemali českí vojaci rozhodujúci vplyv.“²⁵ Podľa jeho mienky pri Zborove došlo iba k náhodnému stretnutiu a prejavu dvoch veľmi rozdielnych prúdov českého politického života v tomto období vojny – ľudového protirakúskeho a proti-vojnového na strane jednej a reakčných plánov cárofskej skupiny českej buržoázie na strane druhej. Ale s týmto tvrdením ťažko možno súhlasiť.

Je pravdou, že pobyt príslušníkov 28. pluku v zajatí sa nezačal šťastne. Okradli ich kaukazskí jazdci, nehľadiac na protesty družiníkov. Boli odvedení do Tarnowa, kde pred nimi vystúpil Dr. Vondrák, práve ten, ktorý rečnil počas prísahy družiníkov v Kyjeve. Vzápätí navštívil dru-žiníkov na uhorsko-haličskej hranici, ktorí sa sťažovali na slabé zásobovanie tabakom a cuk-rom, nemožnosť vycestovať do tylu na dovolenku a pod..

Táto udalosť mala veľký ohlas v armáde a zázemí. Cisár nariadil, aby pluk bol za velezra-du a zbabelosť pred nepriateľom z armády vylúčený, zástava bola odobraná a odovzdaná do múzea. Dejiny pluku dňom vydania rozkazu prestali existovať. Štáb ruského juhozápadného frontu vydal smernicu, podľa ktorej každá divízia by mala mať českého tlmočníka. Neskôr v ta-lianskej armáde padli návrhy, aby sa na fronte zriadovali české výzvedné roty podľa vzoru Českej družiny.²⁶ Stojí za zmienku uviesť pohľad Poliakov na túto udalosť. „Poliaci pozerali na udalosť z 3. apríla, stručne povedané, pohrdavo. Pre poľskú mentalitu to bol čin úplne nezrozumiteľný... Bol to dôvod nazvať Čechov národom nevlasteneckým, nerytierskym... bez cti... Čo tu povedať, nedorástli do vlastnej štátnosti,“ napísal poľský historik Antoni Kroh.²⁷ Ten-to pohľad je pochopiteľný z jednoduchého dôvodu. Česi dosiahnutie svojej nezávislosti spá-jali s porážkou Rakúsko-Uhorska, Poliáci s porážkou Ruska. V Poľsku „nikto, doslova nikto vtedy, dokonca ani značne neskoršie nedal si za námahu pozrieť sa na čin „pražských detí“ z hľadiska českého v kontexte českých zájmov a národných snáh, aj keď by to dokonca boli záujmy protichodné našim,“ uzatvára svoje konštatovanie poľský historik.²⁸

Úspech družiníkov 2. roty mal ohlas aj u susedných ruských jednotiek. Veliteľ 48. divízie generál Lavr Kornilov poslal telegram, v ktorom žiadal k sebe „Čechov, ktorí berú celé plu-ky“. Veliteľ 49. divízie generál Prjaslov ich nechcel dať, ale až na pokyn štábu 3. armády bo-la Kornilovi do Nikľovej (dnes Mikulašova) poslaná jedna četa pod velením Papouška. Ne-bola tam dlho, pretože veliteľ Českej družiny plk. Sozentovič poslal ku Kornilovi „sokolský“ oddiel. Ten bol zriadený 21. 2. 1915. Zo všetkých rôt sa vybralo 15 najlepších mužov. Mali

²²KLECANDA, ref 7, s. 55.

²³Uvádzané počty zajatých sa v rôznych zdrojoch líšia od 1 000 do 1 500 mužov. Podrobnejšie o tom pozri: PICHLÍK, K.: Přejchod pražského 28. pěšího pluku do ruského zajetí 3. dubna 1915. In: Historie a vojenství, 1959, č. 1, s. 44-86.

²⁴KLECANDA, ref 6, s. 56.

²⁵PICHLÍK, K.: Čeští vojáci proti válce 1914 – 1915. NV-SPB. Praha 1961, s.148.

²⁶KLECANDA, ref 7, s. 61.

²⁷KROH, A.: Praskie dzieci przechdza na stronu rosyjska. In: Pierwsza wojna swiatowa w Karpatoch. Warszawa : SKPB 1985, s.128-129. Legionári Pilsudského spievali, vysmievajúc sa Čechom, pesničku: Nebijem nepijem, nebijem nepijem, zobrali nam piwvowar. Zobrali nam beccke piwa, ofensy-ywa nimozli-wa... Nebijem nepijem, nebijem nepijem, zobrali nam Rusy tren.

²⁸Tamže.

byť vyzvedným oddielom štábu družiny. Boli rozdelení na tri oddelenia. Prvému velil Švec, druhému Kolesníkov, tretiemu Fierlinger. Neskôr veľvyslanec ČR v Holandsku, Rumunsku, USA a v Sovietskom zväze.

V Nikl'ovej „sokolov“ prijal generál Lavr Kornilov a poslal ich do Chmel'ovej, kde sa rozdelili po domoch. Cez deň sa ukrývali, v noci podnikali výpravy k nepriateľským pozíciám na severovýchodnom upätí hory Magura v údolí obce Stebník, k Zborovu a na kótu 588 na sever od Zborova. V Stebníku sa im dobre spolupracovalo s ruskou jednotkou poručíka Dalmatova. Zborov vtedy nebol nikým obsadený a často sa tam stretávali s nepriateľskými hliadkami. Frontovú líniu vtedy Rusi obsadili zriedka. Družiníci ju občas „oživovali“ a popritom dodávali štábu cenné informácie. Vyhotovali veľmi podrobné nákresy terénu a nepriateľských pozícií. Nemali straty, čo bolo vzhľadom na malý počet vojakov v jednotke to najcennejšie. „Pri našom príchode bol nepriateľ veľmi nervózný: každá naša sebamenšia akcia vyzývala silnú nepriateľskú paľbu, pešiu a delostreleckú“, spomína družiník M. Čila.²⁹

Družiníci často spolupracovali s ruskými vojakmi, občas s problémami, ako spomína jeden z nich: „Pracovali sme spoločne s ruskými rozviedčikmi, ale práca s nimi bola nebezpečná, pretože nedokázali odolať vínu a liehovinám, ktoré v horiacom Zborove hojne nachádzali v pivniciach.³⁰ „Obec pred odchodom zapálili rukúsko-uhorskí vojaci, obyvateľstvo bolo vyst'ahované, dokonca tak náhle, že farár Jozef Vaško dokončoval bohoslužbu v kostole sám. V Zborove vtedy ostal len chorý Jozef Drač a jedna choromyseľná žena, ktorú Rusi odovzdali do poľnej nemocnice.³¹ V pomerne rozsiahlom zápise o udalostiach z prvej svetovej vojny v zborovskej kronike o Českej družine, žiaľ, je iba stručná zmienka.

Medzi málopočetným miestnym obyvateľstvom sa družiníci snažili šíriť myšlienku budúceho spoločného nažívania s českým národom, ktorá, vzhľadom na nepriateľský postoj k Maďarom, sa stretla s pochopením a súhlasom.“ V Karpatoch potom i na Slovensku pri Bardejove, Zborove, Smilnom/ bolo obyvateľstvo vôbec na našej strane. Pamätám si, ako som vykladal richtárovi v Smilne, nebudeme už patriť do Pešti, ale k Prahe, nedôverčivo na mňa pozrel a povzdychol akože – Daj Boh,“ spomína jeden z nich.³²

V marci a apríli 1915 príslušníci 2. roty Českej družiny pôsobili aj v priestore Medzilaboriec, pri Krasnom Brode a Stropkove a taktiež od Duklianskeho priesmyku pri Stročíne a Rakovčíku. Príslušní 1. roty pôsobili v priestore Lupkovského priesmyku v zostave XXI. zboru. O ich činnosti v uvedených priestoroch je málo údajov, je však niekoľko fotografií, na ktorých pózovali v rakúskych a ruských uniformách.

Aj tu družiníci slávilí svoje najväčšie úspechy, keď pred nimi pôsobili české jednotky. Stačilo naviazať jednoduchý kontakt, rozdať letáky a už to malo svoju odozvu. Napríklad v okolí Medzilaboriec družiníci Svoboda, Sturza a Optálius sa dostali tesne k drôteným prekážkam nepriateľa a nahádzali do priekopy letáky so slovenským obsahom. Výsledkom bolo, že v noci z 2. na 3. apríla prebehlo 8 Čechov. Jeden z nich ochotne udal presné postavenia celého nepriateľského delostrelectva na tomto úseku. Údaje boli zakreslené na mape a skontrolované aeroplánom.³³

Družiníci občas pôsobili na rakúskych vojakov, aj keď to nezníe veľmi vierohodne, umelecky. Napríklad Jozef Vavrečka, vojak rakúsko-uhorského 8. pešieho pluku domobrany, ktorý bojoval v údolí Laborca, spomína: „Asi 10. marca 1915 sa ozval v podvečer z ruskej

²⁹Čila, Antonín Mikuláš (1883 – 1983) brigádny generál, od r. 1909 profesor Sokolského telocviku a kreslenia v Ode. V r. 1919 – 1920 veliteľ 10. čs. pluku, vo vlasti vo vyšších funkciách v armáde. V roku 1938 odišiel do dôchodku, r. 1948 mu bola odobraná hodnosť, znovu vrátená mu bola v roku 1991.

³⁰ŘÍMAN, J.: V zajetí rakuském. In: Pod slávnými práporý starodružiníků : Historické vzpomínky. Praha 1927, s. 89.

³¹KRPELEC, B.: Bardejov a okolie. Bardejov 1935, s. 368.

³²ŘÍMAN, ref 30, s. 89.

³³MAŠIN, ref 1, s. 79.

strany český spev „Hej Slovane“, znelo krásne v karpatských horách a lesoch... Stáli sme v napätí a počúvali. Bez nútenia a dohody zaspievali sme nato „Kde domov můj“. O niekoľko dní na tomto úseku došlo k hromadnému prechodu na ruskú stranu. Až po desiatich rokoch som sa dozvedel z „Pamätníku Odboje“, že pluk bol obžalovaný zo zbabelstva. Akt sa nachádzal v archíve vojenského súdu vo Viedni a podľa úradných šetrení stratil pluk za jediný deň, 20. marca 1915, z celkového stavu 53 dôstojníkov a 2 134 mužov: mŕtvych 1 dôstojník a 8 mužov, ranených: 2 dôstojníci a 52 mužov a hľadaných: 2 dôstojníci a 1 425 mužov. A to všetko následkom agitácie 2. roty Českej družiny“, uzatvára svoju spomienku Jozef Vavreček.³⁴

V druhej polovici apríla 1915 sa príslušníkom 2. roty podarilo od zajatého rusínskeho kadeťa zistiť cenné údaje o pripravovanom útoku rakúsko-uhorských a nemeckých vojsk pri Gorliciach. Česká pozorovateľňa nad Gladyszowom denne podávala správy o počte nákladných automobilových kolónach, dopravujúcich strelivo ku Gorliciam. Ruské velenie nedocenilo tieto a ďalšie údaje o pripravovanom útoku, čo sa onedlho stalo osudným pre celý ruský juhozápadný front.

2. mája 1915 sa zlé predtuchy naplnili. Pri Gorliciach bol front 3. ruskej armády prelomený. Ruské vojská v Karpatoch, aby sa vyhli obkľúčeniu, museli nechať svoje pozície a ustúpiť. Spolu so 49. divíziou k mestiečku Dukla ustupovali aj družiníci z 2. roty. Tam len tak-tak unikli obkľúčeniu, čo nedokázala 48. divízia generála Lavra Kornilova, väčšina jej mužov spolu s veliteľom, bola zajatá. Pri úteku z Karpát sa „vyznamenal“ sokolský oddiel – pýcha družiny. Stretli svojho veliteľa a vrátili sa do štábu. Nato prišiel telegram veliteľa Brovka: „Oddiel je pri mne, chodíme na rozvedky.“ Hneď potom bol oddiel rozpustený a jeho príslušníci sa vrátili do svojich rôt.³⁵

Rozptýlili sa sny družiníkov o ďalšom postupe na Slovensko a Moravu. Boj o slobodu vlasti sa len začínal. Družiníkov čakali ďalšie boje.

Činnosť Českej družiny na severných hraniciach východného Slovenska, a predovšetkým zorganizovaný nimi prechod 28. pešieho pluku na stranu Rusov, našla svoj odraz aj v umeleckých dielách. V ľudovej fantázii sa hudobne spájal s pochodom „Castaldo“.

Legenda hovorí, že sa prechádzalo za zvukov tohto pochodu. Legionársky spisovateľ František Lander o tom napísal druhý akt k svojej divadelnej hre „Vítězi“. V Česko-Slovensku túto hru prvýkrát uviedli v roku 1920 v divadle v prírodě – v Šárke. V roku 1932 bola znova uvedená školou konzervatória na priateľskom posedení spolku „Pražské děti 28. pluku“. Čistý výnos z tohto večera bol venovaný školským deťom obce Stebnická Huta, ktorá bola vtedy jednou z najchudobnejších obcí v republike. Tento dar bol s vďačnosťou prijatý. Po vojne v Zborove bol odhalený pomník Českej družiny, ktorý dodnes stojí v centre obce. Podobný pomník bol odhalený v júli 1929 v Medzilaborciach.³⁶

V roku 1931 veľkú pozornosť, predovšetkým v Čechách, upútali spomienky generála Jaroslava Kunza, bývalého rakúskeho vojenského prokurátora, pod názvom „Tajnosti Rakúskeho generálneho štábu“. Vyvolali značnú polemiku a protesty. Autor na základe súdnych spisov tvrdil, že nikto z 28. pluku na stranu Rusov neprešiel. Pluk sa statočne bránil viac ako 24 hodín a len vďaka viacnásobnej prevahe Rusov sa im podarilo prelomiť front a časť pluku zajať.³⁷ O účasti družiníkov na tejto akcii sa nespomínalo vôbec.

³⁴VAVREČEK, J.: Zajetí 8. zeměbranceckého pluku. In: Cestami odboje. Díl I., Praha 1926, s. 337-338.

³⁵MAŠIN, ref 1, s. 59.

³⁶Nápis na pomníku v Zborove znie: „Na památku vítězného vstupu České družiny na půdu Československa v době světové války v únoru 1915. Památce Jána Šípka, dobrovolce II. roty 1. pluku.“ Text na pomníku v Medzilaborciach: Zde stanula Česká družina v roce 1915 v boji za samostatnost' Československých zemí. Bratři Jozef Vít a Ján Smaržanuk byli z prvních, kteří obětovali své životy na oltář vlasti.“ Desiatnik Smaržanuk bol zabitý bombou z aeroplánu v Medzilaborciach. Ďalší družiník Antoním Zamrazil padol 24. 4. 1915 v Palote. Tam ho aj pochovali.

³⁷Pozri: KUNZ, J.: Tajnosti rakouského generálního štábu. Praha 1931.

Hneď po zverejnení Kunzových spomienok sa ozvali viacerí účastníci tejto udalosti, vrátane doktora Greifa, jedného z hlavných činiteľov zo strany „pražských detí“. Všetci (s výnimkou jedného) odmietli tvrdenia generála a zároveň vysoko vyzdvihovali veľkú zásluhu družníkov. Ako napríklad profesor Gymnázia v Jihlave Karola Košťá, pravda s veľkou mierou nadsázky, napísal: „V družine bolo v túto dobu aj niekoľko bývalých osemdesiatnikov, ktorí boli s pomermi v pluku oboznámení a poznali vyšších dôstojníkov. Tí prestrojení do rakúskych uniforiem sa dostali nepozorovane do tylu nášho pluku (jeden sa vraj odvážil až k plukovníkovi Schaumayerovi) a dávali dôstojníkom fingované hlásenia.“³⁸

Tieto tvrdenia sú celkom pochopiteľné z jednoduchých príčin. Budovali sa nové tradície mladej Československej republiky, ktorá potrebovala nielen svojich hrdinov, ale aj legendy o nich. V Česku aj v dnešnej dobe oprašujú aprílovú zborovskú udalosť. Píše sa o tom, ako po vojne legenda o prechode „pražských detí sa rozkošatila“ a pod.³⁹ Napríklad Ivan Šedivý, aj keď sa obmedzuje na krátku poznámku, že „bojové odhodlaní vojaku pluku (28. – pozn. I. S.) podlamovali diverzné akce rozviedčikov Českej družiny“, celú udalosť posudzuje z trochu iného uhla: „aféru s 28. plukom pritom prokazateľne rozpoutal a v tomto boji využíval sám vrchní veliteľ arcivévoda Friedrich. Možno boli tedy osmadvaciatníci na prvom mieste figurkou na šachovníci mocného boje a jejich setkání by im za normálních okolností prošlo podobně, jako iným plukom.“ Ďalší zo súčasných autorov robí nasledujúci záver: „Príbeh poslúžil ideológom všetkých farieb – veľkonemeckým šovinistom, českým nacionalistom a nakoniec i Klementovi Gottwaldovi a jeho Rudému Večerníku. Len český vojak v ňom doplatil na svoju povesť. Jeho obraz z prvej svetovej vojny sa mladým generáciám a okolitému svetu stelesnil do figúry ulievača Švejka pri pivnom pohári. Milión – českých vojakov, ktorí vo vojne čestne dobojovali na „špatné straně“ dožil svoje dni v zabudnutí. O hroby desiatok tisíc padlých kamarátov sa starajú Rakúšania, Taliani a Poliaci. Väčšina Čechov ani nevie, kde ležia.“⁴⁰ Takéto tvrdenia nie sú však veľmi presvedčivé, aby vyvrátili obraz českého vojaka, ktorý sa natoľko zakorenil v mysliach miliónov ľudí rôznych národov, a to nielen v Európe, že aj sami Česi sa k tomu budú vždy stavať opatrne. Na druhej strane, použijúc moderné slovo, imidž príslušníkov Českej družiny, neskorších čs. legionárov podľa všetkého nadhlo, ak nie navždy, ostane v pamäti ako vojakov spoľahlivých, verných veci, za ktorú bojovali.

³⁸Pestrý týden, 1931, č.19, s. 8.

³⁹ŠEDIVÝ, I.: Češi, české země a velká válka 1914 – 1918. Praha : Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 84.

⁴⁰FUČÍK, J.: Bílá sobota“Pražských dětí“1915. Mladá fronta Dnes – příloha 16. 6. 1998, s. 30. O tom tento autor písal aj skôr v štúdiu Pražský pěší pluk č. 28 v tažení 1914 – 1915. In: Od Sarajeva k Velké válce, sv. II. Praha 1995.